



ROOSA SUOMALAINEN

Ideaalilukijan jäljillä

Käsityksiä tekstinulkoisen lukijuuden ihanteista suomalaisessa lukemiskulttuurissa

1 Johdanto

Muuttuva lukijuus -hankkeessa syksyllä 2021 teetetyssä kyselyssä kirjoja lukevia ihmisiä pyydettiin luonnehtimaan itseään lukijoina. Eräs kuvailee itseään *todelliseksi lukutoukaksi, jolle lukeminen on tärkeä osa elämää*.¹ Toinen kertoo olevansa *aika perinteinen lukutoukkatyyppi, vaikka on minulla muitakin harrastuksia*, ja kolmas on omien sanojensa mukaan *[e]ntinen lukutoukka, joka haluaisi lukea enemmän kuin todellisuudessa lukee*. Ilmaus *lukutoukka* on metaforinen ja kulttuurisesti vakiintunut tapa puhua henkilöstä, joka harrastaa innokkaasti lukemista (KS, s.v. *lukutoukka*). Edellä mainituissa esimerkeissä käydään neuvottelua määritelmään liittyvistä odotuksista sekä sen ytimestä ja rajoista: Kun vahvistussana *todellinen* tarkoittaa 'suoranaista' tai 'oikeaa' (KS, s.v. *todellinen*), erotetaan sillä varsinaiset lukutoukat tavallisista, määritelmän epätäydellisemmin täyttävistä lukijoista? Onko *perinteiselle lukutoukkatyyppille* odottamatonta olla kiinnostunut muustakin kuin kirjoista? Miten paljon kirjoja on luettava, jotta *lukutoukka* ei olisi vain taakse jäänyt osa identiteettiä?

Lukutoukka-ilmauksen ympärille kiteytyy vain pieni palanen puhetta lukijuudesta, mutta kielellisenä valintana se on korostuneen konventionaalinen. Se on siis varsin luonteva tapa aloittaa käsillä oleva artikkeli, jossa tutkin kyselyaineiston avulla kirjoja vapaa-ajallaan lukevien ihmisten käsityksiä lukijuuden ihanteista.² Analyysini työkaluksi tarjoan ajatusta tekstinulkoisen lukijan ideaalista – *ideaalilukijasta* – joka edustaa lukijalle odotuksenmukaisina tai normatiivisina näyttäytyviä piirteitä.³

Penni Pietilä ja Leea Lakka (2021) puhuvat haastattelututkimuksessaan ideaalilukijan sijaan *mallilukijasta*, mutta ajatus on sama: kyse on eksplikoimattomasta, kielenkäytön

1 Kaikki aineistoesimerkit ovat alkuperäisen kieliasun mukaisia.

2 Kiitän nimettömiä arvioijia saamistani hyödyllisistä kommentteista ja ehdotuksista.

3 Keskityn tässä artikkelissa lukemisen tapoihin ja merkityksiin. Kirjallista makua osana lukijuutta tarkastelen myöhemmin erikseen (Suomalainen, tulossa).

taustalle piirtyvästä lukijuuden kulttuurisesta ideaalista (mts. 23). Ideaalilukija tarkoittaa tässä tutkimuksessa siis eri asiaa kuin implisiittinen lukija ja muut erilaiset tekstin sisäiset lukijat. Palaan tähän erontekoon tarkemmin luvussa 2.1.

Lähestyn ideaalilukijaa diskurssin- ja tekstintutkimuksellisesta näkökulmasta, joten kiinnostukseni kohteena on erityisesti lukijuutta koskeva kielenkäyttö toimintana sosi-aalisesti ja kulttuurisesti latautuneine merkityksineen. Tutkimuskysymykseni ovat seu-raavat: 1) Millaisia diskursseja lukijuuden kuvauksista aktivoituu? 2) Millainen tekstinul-koinen ideaalilukija aineistosta hahmottuu? 3) Millä tavoin kyselyn vastaajat suhtautuvat ideaalilukijaa koskeviin käsityksiin?

Helsingin yliopiston Muuttuva lukijuus -hankkeen⁴ *Kirjat elämässäni* -kysely keräsi 955 vastausta. Kysely koski nimenomaan kirjojen lukemista vapaa-ajalla kaikissa lajeissa ja formaateissa. Esimerkiksi lehtien ja mediatekstien lukemisesta ei kysytty. Kyselyn 65 kysymystä oli jaettu kahdeksaan osioon. Mukana oli avoimia kysymyksiä sekä moniva-linta- ja asteikkokysymyksiä. Lisäksi kysyttiin vastaajien taustatietoja.⁵ Analyysini perus-tuu avoimeen kysymykseen ”Miten luonnehtisit itseäsi lukijana?” saatuihin 804 vastauk-seen. Koska kysymys on sijoitettu viimeiseen osioon ja vastaajat ovat näin ollen ehtineet kuvata lukemistaan laajasti kyselyn aikana, vastaukset ovat odotuksenmukaisesti melko tiiviitä ja kiteytyksenomaisia. Niiden laajuus vaihtelee yhdestä sanasta 101:een, ja an-ne-tuista 2000 merkistä vastaajat käyttivät keskimäärin 102 merkkiä.

Kysely oli suunnattu yli 15-vuotiaille ihmisille, ”joille kirjojen lukeminen on osa elämää”. Kyselyä jaettiin kirjojen lukemiseen liittyvissä kanavissa. Vastaajat edustavatkin odotetusti aktiivisten lukijoiden joukkoa: 64 % ilmoittaa lukevansa vähintään tunnin päivässä. Vastaajien demografiassa korostuvat ryhmät, joilla on tutkimuksissa osoitettu olevan vahva yhteys lukemisen aktiivisuuteen: noin 80 % on naisia, ja samoin noin 80 pro-sentilla on korkeakoulututkinto (ks. esim. Purhonen–Gronow–Heikkilä–Kahma–Rahko-nen–Toikka 2014, 72–73).

Aineistoa tarkastellessa on niin ikään otettava huomioon, että vastauksiin ovat saat-taneet vaikuttaa vastaajien käsitykset siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä tai mitä tutkijat haluavat kuulla (Alasuutari 1999, 95–103; Tuomi–Sarajärvi 2009, 125). Toisaalta tutki-muksessani kielenkäyttö itsessään nähdään toimintana. En siis pyri tutkimaan vastaajien konkreettista lukemiseen liittyvää toimintaa vaan sitä, millaisia kielellisiä valintoja he tekevät lukemistaan kuvatessaan ja millaisia vaikutelmia ja merkityksiä niistä seuraa.

Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin tutkimukseni taustaa. Luvussa 2.1. käsittelen lukemiskulttuuria ja lukijaan viittaavaa käsitteistöä, ja luvussa 2.2. käyn läpi tutkimukseni teoreettiset ja menetelmälliset lähtökohdat.

4 Helsingin yliopiston *Muuttuva lukijuus* -hanke (2021–2023) tutkii lukemisen tapoja, merkityksiä ja muutoksia. Hanketta johtaa Pirjo Hiidenmaa ja rahoittaa Suomen Kulttuurirahasto (<https://blogs.helsinki.fi/muuttuvalukijuus/>).

5 Kysymykset ovat luettavissa osoitteessa <https://blogs.helsinki.fi/muuttuvalukijuus/kirjat-elamassani-kysely/>.

2 Taustaa

2.1 Lukemiskulttuurista ja lukijasta

Lukemisella on nähty olevan suomalaisessa yhteiskunnassa erityinen painoarvo (Eskola 1990, 313; Hanifi 2021, 133). Siihen, miten ja miksi tulisi lukea, on otettu historian saatossa kantaa niin kirkon, sääty-yhteiskunnan järjestyksen, koulun kuin kansallisuusaatteenkin näkökulmasta (Saresma 2013; Laine 2017; Mäkinen 2018). Erityisen suomalaiseksi lukemisen piirteeksi on tarjottu luterilaista velvoittavuuden eetosta (Sinnemäki 2020).

Lukemiskulttuuria representoidaan ja uudelleenkirjoitetaan kaikkialla, missä lukemisesta puhutaan: mediassa, lukukampanjoissa, lukijayhteisöissä ja tutkimus- tai populaarikirjallisuudessa. Yhtäällä lukemisesta puhutaan lukijan supervoimana (Sisättö 2020), toisaalla neuvotaan, kuinka kasvattaa lapsesta lukutoukka (Ankowski–Ankowski 2021) tai kerrotaan, että ”[o]n ihan hyväksyttävää, että ei lue kirjoja kannesta kanteen” (Bayard 2008).

Vapaa-ajan lukemisella on todettu olevan yksilölle monia funktioita tiedonetsinnästä eskapismiin (ks. esim. Juopperi 2018). Lukemista on perinteisesti arvostettu Suomessa läpi yhteiskuntaluokkien, joskin lukeminen näyttäisi olevan yhä voimakkaammin eriytyvässä korkeasti koulutettujen, hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevien harrastukseksi (Saresma 2013, 245–246). Kilpailevia vapaa-ajan vieton tapoja on yhä enemmän (Saarinen–Korkiakangas 2009), mutta niin on toisaalta myös lukemisen ympärille kietoutuvia uudenlaisia yhteisöjäkin (Saresma 2013, 239–240). Lukijuuden ideaalien kannalta kiinnostava on Tuija Laineen (2018, 22) huomio lukijayhteisöistä: tietoisesti rakennettujen lukupiirien ja kohtaamisten lisäksi eräänlaisen yhteisön muodostavat myös toisistaan tietämättömät yksin lukijat.

Kulttuurihistorian professori Hannu Salmen (2018) mukaan huoli on lukemiskulttuurien historian keskeinen läpäisevä piirre. Se varjostaa lukemista julkisissa puheenvuoroissa myös 2020-luvun Suomessa (esim. Hosseini 2022). Selvää on, ettei yksinkertaisia ratkaisuja lukemisen tulevaisuuden turvaamiseksi ole. Hyötyihin vetoamisessa uhkana on lukemisen välineellistyminen (esim. Björninen–Mikkonen–Yli-Juonikas 2020; Mäkelä 2020), kun taas yksilön motivaatiota korostava lukuhaludiskurssi (Mäkinen 2018; Launis–Mäkikalli 2020, 288) tai innostusretoriikka (Grünthal 2020, 17) saattaa sulkea lukijuuden ulkopuolelle sellaisen, jolle omaehtoinen kiinnostus lukemiseen tuntuu vieraalta (Pietilä–Lakka 2021, 30).

Monia keskusteluja lukemisesta on käyty pääasiassa asiantuntijoiden ja instituutioiden edustajien kesken. Tässä artikkelissa pyrin kyselyaineiston avulla päästämään ääneen niin sanotut empiiriset lukijat (Rojola 2006, 479) eli tosielämän lukijat, jotka ovat ”lihaa ja verta” (Littau 2006, 2) ja joiden käsityksistä nousevaa, lukevan ihmisen kulttuurista ihannetta kutsun *ideaalilukijaksi*. Ideaalilukijaa määritellessäni nojaudun pitkälti Pietilän ja Lakan (2021) tekemiin rajauksiin: en tarkoita ideaalilukijalla niin kutsuttua implisiittistä lukijaa, jonka rooli ja ominaisuudet, kuten arvot, asenteet, tiedot ja taidot, ovat konstruoitavissa tekstistä (esim. Steinby–Mäkikalli 2013, 88; Jaakola–Töyry–Helle–Onikki–Rantajääskö

2014; Tainio–Winkler 2014). Kyse ei ole myöskään journalististen tekstien toimituksellisista työkaluista, fiktiivisistä mallilukijoista, jotka ohjaavat kirjoittamaan muun muassa potentiaalisen vastaanottajan iän, sukupuolen, koulutuksen ja elämäntyylin huomioiden (Helle–Töyry 2008) eikä liioin ”Pihtiputaan mummosta”, jota silmällä pitäen on perinteisesti huolehdittu lehtitekstien ymmärrettävyydestä ja yleistajuisuudesta (Okkonen 1980, 136–137, 209–210; Koljonen 2013, 76). Toisin kuin tekstin sisäiset lukijat, ideaalilukija ei synny suhteessa tiettyyn tekstiin vaan versoo tekstinulkoisesta maailmasta; se edustaa ominaisuuksia, jotka kirjoja lukevalle ihmiselle lukijoiden kielenkäytön valossa piirtyvät.

2.2 Teoreettiset ja menetelmälliset lähtökohdat

Diskurssintutkimuksessa kielenkäyttö ymmärretään sekä sosiaalisen todellisuuden kuvaajana että rakentajana (esim. Pälli–Lillqvist 2020, 376) ja jo itsessään toimintana (Pietikäinen–Mäntynen 2019, 19). Lukemiseen liittyvän kielenkäytön tutkimisen voidaan siis ajatella johdattavan myös lukemiskulttuurin käytänteiden äärelle. Tässä artikkelissa lukemista tarkastellaan varsinaisen tekstin tulkitsemisen lisäksi myös tekstinulkoisten (muun muassa historiallisten, sosiokulttuuristen ja materiaalistien) kontekstien säätelymänä toimintana (Littau 2006, 13–61).

Nojaudun analyysissäni sekä kriittisen että positiivisen diskurssianalyysin suuntauksiin. Kriittisen diskurssianalyysin ytimessä on vallankäyttö kielellisenä toimintana (esim. Fairclough 1992; 2012). Kielenkäytön nähdään sekä heijastavan että rakentavan yhteiskunnallisia valtasuhteita ja luonnollistumia, joiden näkyväksi tekeminen on diskurssintutkijan tehtävä (Solin 2012, 558). Teun A. van Dijk (1993, 253) mukaan kriittinen diskurssianalyysi onkin ”soveltavaa etiikkaa”, ja sen avulla pyrin lukijuuden kuvauksissa piilevien ideologioiden ja valtdynamiikkojen tunnistamiseen.

Kriittisestä diskurssianalyysistä haarautuva positiivinen diskurssianalyysi tarkastelee kielenkäyttöä vallan keskittymisen sijaan sen uudelleenjakautumisen, solidaarisuuden osoittamisen ja myönteisen sosiaalisen muutoksen väylänä (Martin 2004; Bartlett 2012). Positiivisen diskurssianalyysin näkökulmasta olennaiseksi nousee aineistoni tekstien reflektioiva luonne: sitä, että lukijat kuvailevat itse itseään, voidaan tarkastella mahdollisuutena ottaa haltuun itseä koskevaa määrittelyvaltaa (vrt. tekstit, joissa vaikkapa opettajat, kustannustoimittajat tai tutkijat kuvailisivat lukijoita institutionaalisesta asemasta käsin), mikä taas voidaan nähdä tapana uudistaa diskurssia ja sitä kautta sosiaalista todellisuutta.

Lukijuuden kielelliset kuvaukset, kuten kielenkäyttö ylipäänsä, ovat kytköksissä aiemmin tai toisaalla sanottuun. Kielitieteessä ilmiöstä on Mihail Bahtinin ajatuksiin pohjautuen (esim. Bahtin 1981) puhuttu dialogisuutena tai moniäänisyytenä, joilla tarkoitetaan useamman näkökulman tai kontekstin samanaikaista läsnäoloa tekstissä (esim. Kalliokoski 2005, 34; Pietikäinen–Mäntynen 2019, 185–193). Kuten Mikko T. Virtanen ja Pirjo Hiidenmaa (2020, 851) ovat esittäneet, tekstissä moniäänisyys voi ilmetä prosessina, jossa kielenkäytön keinoin vahvistetaan, puretaan tai uudistetaan vakiintuneita

yhteiskunnallisia tai kulttuurisia ajattelutapoja.⁶

Yhdistämällä kriittisen ja positiivisen diskurssianalyysin näkökulmat lähestyn aineistoani yhtäältä dekonstruktion ja toisaalta rekonstruktion hengessä (ks. Martin 2004). Pyrin siis purkamaan ja ymmärtämään lukijuuden kielellisiä kuvauksia ohjaavia ja kahlitsevia ihanteellisuuden ja odotuksenmukaisuuden käsityksiä. Toisaalta analysoin lukijuutta koskevaa kielenkäyttöä resurssina, joka voi altistaa koko valtaapitävän diskurssin muutokselle ja uudelleenrakentamiselle.

Lähden liikkeelle ajatuksesta, että ideaalilukija rakentuu kulttuuriimme konventionaalistuneiden kielellisten käytänteiden ja niiden kantamien lukijuuden merkitysten kautta. Nämä vakiintuneet merkitykset toistuvat niin kutsutuissa hegemonisissa diskurssissa, joita siirryn analysoimaan luvussa 3. Diskurssi on hegemoninen, kun sen tavat kuvata lukijuutta näyttävät luonnollistuneina ja itsestäänselvinä (Jokinen–Juhila–Suoninen 2016, 75–104). Analyysin kannalta keskeisiä eivät ole esiintymien määrät, vaan kokonaistulkinta siitä, millaisilla eri tavoilla lukijuutta kielenkäytön avulla jäsennetään. Tulkinnoissani tiettyjen diskurssien vallitsevuudesta nojaudun fennistiikassa esitettyihin näkemyksiin kielellisistä valinnoista, joilla voidaan ilmaista odotuksenmukaisuutta ja -vastaisuutta – esittelen ne seuraavaksi lyhyesti.

Kielto voi aktivoida myönteisen vaihtoehdon odotuksenmukaisena: aineistostani poimitussa esimerkikilauseessa *En halua keskustella kirjoista muiden kanssa* keskustelun mahdollisuus nousee kuitenkin esille; vastaajan voidaan tulkita oletavan, että luku-kokemuksia tulisi jakaa muiden kanssa (esim. VISK § 1616; Vitikka 2022 [tulossa].) Myös modaalisisilla ilmauksilla voidaan viitata odotuksiin ja niiden kumoamiseen: esimerkiksi virke [*Kirjan*] *saa jättää kesken, jos ei nappaa mukaansa* voidaan tulkita siten, että keskeyttäminen olisi alun perin kiellettyä, ja deonttisen *saada*-modaaliverbin avulla se erikseen sallitaan (modaalisuudesta esim. VISK § 1551–1589). Semanttisista suhteista aineistossa korostuvat odotuksenmukaisuutta ja vastaisuutta ilmaisevat konsessiiviset suhteet. Aineistoesimerkeissä *Laiskahko mutta valistunut* ja *Hyvä kirja saattoi silloin karistaa unet silmistä vaikka olisin ollut kuinka väsynyt* konsessiivisuuden merkitsiminä ovat *mutta*- ja *vaikka*-konjunktiot. Konsessiivinen suhde implikoi, että peräkkäin ilmaistujen asiaintilojen samanaikainen pätevyys on epäodotuksenmukaista; toisin sanoen valistuneen lukijan olisi syytä odottaa olevan pikemminkin ahkera ja väsyneen luulisi tarvitsevan kirjan sijaan unta. (Ks. VISK § 1139–1142; Kauppinen 2006.)

Luvussa 4 tarkastelen lukijuusdiskurssin uudelleenrakentumisen mahdollisuuksia niin kutsuttujen vaihtoehtoisten diskurssien avulla. Käsitettä voidaan havainnollistaa vakiintuneen *Omena päivässä pitää lääkärin loitolla* -fraasin avulla; sille vaihtoehdoista diskurssia voisi edustaa humoristinen muunnelma *Pulla päivässä pitää pyllyn pyöreänä*, jossa on purettu terveellisen ja epäterveellisen ruuan vastakkainasettelua: alkuperäisen lausahduksen kurinalaisuuden implikaatiot on korvattu armollisemmalla suhtautumisella

6 Kielen yhtäaikaista tehtäviä on lähestytty myös esimerkiksi systeemis-funktionaalisen kieliteorian (Halliday 1978, 1994; Egins 2004) sekä suhtautumisen teorian (Martin–White 2005) avulla.

syömiseen. Jokisen ja kollegoiden (2016, 102) mukaan vaihtoehtoiset diskurssit ovat väli- neitä vakiintuneita konventioita haastavassa hegemonisessa kamppailussa, jossa voi kyteä myös sosiaalinen tai yhteiskunnallinen muutos. Lukijuuden vaihtoehtoisilla diskursseilla tarkoitetaan tässä kielenkäyttöä, jossa normeja ei myötäillä tai tavoitella, vaan jossa ne sivuutetaan tai niitä tiedostamatta tai tietoisesti muunnellaan (ks. Martin 2004). Konventionaalaiselle *kirjatoukalle* vaihtoehtoista diskurssia voisi aineistossani edustaa esimerkiksi rentoutta korostava *kirjoilla surff aja*.

Hegemonisten ja vaihtoehtoisten diskurssien työnjako ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, ja ne voivat olla esimerkeissä läsnä myös yhtäaikaaisesti, toisiinsa kietoutuneina tai toisiaan peilaavina. Diskurssien keskeisiä piirteitä sekä ideaalilukijan ja vaihtoehtoisten merkityksellistämisen tapojen antia lukemiskeskusteluun kokoaan lopuksi yhteen luvussa 5.

3 Hegemoniset diskurssit

Tässä luvussa tarkastelen lukijuutta koskevien valtaapitävien käsitysten uusintamista identifioimalla aineistosta niin kutsuttuja hegemonisia diskursseja. Niitä hahmottuu aineistostani kolme: aktiivisuuden, sitoutumisen ja luonnollisuuden diskurssi.

3.1 Aktiivisuuden diskurssi

Kyselyaineistoni sävyä rohkenee kokonaisuudessaan kuvata myönteiseksi. Myönteiseen suhtautumiseen viittaavat muun muassa ilmaukset *iloinen* ja *intohimoinen* sekä *into*-kantaiset johdokset, kuten *innostunut* ja *innokas*. Esille nousee kulttuurisesti vakiintuneita lukijuuden luonnehdintoja, kuten *lukutoukka*, *kirjanörtti*, *ahmatti* ja *himolukija*, sekä niiden muunnelmia, kuten *kirjavouhottaja* ja *lukuharakka*. Lukijuutta myös leikkimielisesti jopa patologisoidaan: ilmaukset *kompulsiivinen ahmija*, *kirja-addikti*, *kirjaholisti*, *riippuvainen* ja *sekakäyttäjät* saavat lukemiskontekstissa ensisijaisesta käytöstään poiketen myönteisen tulkinnan. Ilmiölle on vastineensa myös muualla vapaa-ajan viettoa koskevassa kielenkäytössä: puhutaan *urheiluhulluista*, *himokuntoilijoista*, *neuloosista* ja *binge-katselusta*. Voidaankin ajatella, että lukeminen hahmottuu ylipäänsä tervehenkiseksi toiminnaksi⁷, ja tässä mielessä ideaalilukija onkin samalla myös ihannekansalainen (ks. myös Pietilä-Lakka 2021).

Aktiivisuuden diskurssia rakennetaan myös lukemisen määriä koskevilla ilmauksilla, kuten esimerkeissä 1 ja 2.

- (1) Erittäin innokas lukija, **n. 200-350 kirjaa vuodessa**.
- (2) Kai minua voi nykyisin kutsua paljon lukevaksi. Lukemieni kirjojen määrä kasvaa vuosi vuodelta. **Tänä vuonna vaikuttaa tulevan liki 100 kirjaa**

7 Kiitän Helsingin yliopiston suomen kielen tutkijaseminaarilaisia inspiroivista huomioista ja ehdotuksista.

luetuksi. – –

Esimerkeissä luonnehdintaa seuraa määrän ilmaus, joka selittää tai tarkentaa edeltävää jaksoa mutta ei kuitenkaan vaikuta itseisarvoiselta; ennemminkin se toimii evidenssinä lukemisen aktiivisuudesta. Pikemminkin aktiivisuuden kuin määrän ilmaukseksi voidaan tulkita myös lause *luen paljon*, jossa hämärtyy kuva siitä, tarkoitetaanko sillä määrää vai aikaa. Jopa metaforisiksi ilmauksiksi lukemisen merkityksestä hahmottuvat lauseet *luen aina*, *luen koko ajan* ja *aina kirja menossa*, joissa lukeminen näyttäytyy varsinaista toimintaa laveampana (ks. myös Ross 1999, 787; Puolakka 2020; tämän artikkelin luku 3.2).

Aktiivisuuden ideaalit tulevat esille vertailun kautta: toteutunutta lukemista verrataan tavoitteisiin ja odotuksiin (*Luen vähemmän kuin haluaisin*; *Nirso, väsynyt ja toisinaan liian laiska lukija*). Vertailun kohteena ovat myös muut lukijat, kuten esimerkeissä 3 ja 4.

- (3) Luen paljon ja monipuolisesti, varmaan enemmän kuin keskivertosuomalainen.
- (4) Olen suvun ahkerin lukija, luen yksin sen minkä muut yhteensä. – –

Eronteko vähemmän lukeviin on tapa ilmaista lukemisen määrää skalaarisesti, ja se voidaan nähdä myös tapana identifioitua aktiiviseksi lukijaksi ylipäänsä. Esimerkeissä 5 ja 6 viitataan suurempiin määriin ja enemmän lukeviin.

- (5) Luen paljon. **En ylettömästi**, mutta varsin paljon. – –
- (6) – – En pysty lukemaan **300 kirjaa vuodessa kuten jotkut Helmet-lukuhaasteen osallistujista**, mutta melko paljon kuitenkin. – –

Lauseet *En [lue] ylettömästi* ja *En pysty lukemaan 300 kirjaa vuodessa, kuten jotkut* – – edustavat jonkinlaista skaalan ääripäätä, johon nähden vastaajat puolustavat oman lukuaktiivisuutensa varteenotettavuutta konsessiivisen suhteen ilmaisinten avulla (*mutta varsin paljon*; *mutta melko paljon kuitenkin*).

Runsaiden kirjamäärien lisäksi myös nopeaan lukemiseen suhtaudutaan aineiston perusteella varsin oletusarvoisena: se mainitaan useimmiten osana luetteloa (*nopea, innostunut, laaja-alainen*) tai additiivista merkityssuhdetta (*Olen nopea ja tykkään monenlaisista kirjallisuudesta*), jolloin sen voidaan katsoa olevan muiden ominaisuuksien kanssa yhtäläisessä asemassa (VISK § 1092). Hitaiden lukijoiden vastaukset sisältävät sen sijaan tunnusmerkkisempiä elementtejä, joihin kuuluu esimerkin 7 konsessiivisuus.

- (7) Olen suhteellisen hidas lukija, vaikka luen paljon. Ehkä siksi, että haluan keskittyä täysin lukemaani

Vaikka-konjunktio luo kahden ensimmäisen lauseen välille konsessiivisen suhteen, joka implikoi, että vastaaja sitoutuu molempien lauseiden paikkansapitävyyteen mutta osoittaa niiden yhteensopimattomuuden: esimerkki presupponoi paljon lukevien olevan myös nopeita lukijoita (VISK § 1140; Kauppinen 2006). Selitykseksi odotuksenvastaiselle tilanteelle tarjotaan aikaavievää lukutapaa. Esimerkeissä 8–10 konsessiivis-adversatiivisella *mutta*-konjunktioilla hitaus rinnastetaan johonkin sille kontrastiiviseen (Korhonen-Kusch 1988, 51; VISK § 1103).

- (8) Hitaasti mutta varmasti. – –
- (9) Hidas mutta ahkera.
- (10) Hidas, mutta uskollinen. – –

Esimerkit muistuttavat sellaisia kiteytyneitä rinnastusfraaseja kuin *väsynyt mutta onnellinen* ja *pieni mutta pippurinen*, joissa ensin mainittu jäsen on kielteinen ja jälkimmäinen myönteinen. Jyrki Kalliokosken (1986) ja Pirjo Karvosen (1996) mukaan jäsenten järjestys ei määräydy *ja*- ja *asyn*-kytköksissä rinnastusfraaseissa sattumanvaraisesti muttei myöskään yksiselitteisin kriteerein – kyse on kontekstin ja erilaisten morfofonologisten ja semanttisten seikkojen yhteispelistä. Esimerkkien 8–10 kaltaisen *mutta*-kytköksisten rinnastusfraasien jäsenten järjestys on tulkinnan kannalta keskeinen mutta niukemmin tutkittu. Riitta Brunila (1988, 16–19) esittää jälkimmäisen jäsenen määrittävän, luonnehtiiko fraasi kohdettaan kokonaisuudessaan etupäässä myönteisesti vai kielteisesti.⁸ Esimerkeissä 8–10 konsessiivisuus ei toimi siis esimerkin 7 tapaan yhteensopimattomuuden merkkinä. Sillä pikemminkin tehdään ero tavoiteltavan ja karteltavan ominaisuuden välille ja implikoidaan jälkimmäisen kompensoivan ensimmäistä niin, että kokonaistulkinta jää myönteiseksi: hitaus on ominaisuus, josta huolimatta jälkimmäinen, myönteinen luonnehdinta pätee.

Aktiivisuuden diskurssia hallitsevat myönteinen tunnesanasto sekä ilmaukset, jotka viittaavat lukemisen määrään, nopeuteen ja intensiteettiin. Ideaalilukijaa määrittäviksi piirteiksi nousevat eksplisiittisten lukemisen intoa, runsautta ja nopeutta kuvaavien ilmaisukeinojen lisäksi samoja merkityksiä implikoivat kulttuurisesti vakiintuneet ilmaukset, kuten *himolukija* ja *ahmatti*, jotka kytkevät lukijuusdiskurssin myönteisiä tulkintoja aktiiviin, kuntoilun kaltaisiin harrastamisen konteksteihin.

3.2 Sitoutumisen diskurssi

Tässä luvussa käsittelen aineistostani nousevaa sitoutumisen diskurssia, jonka keskeisiä piirteitä ovat lukemisen säännöllisyys, tavoitteellisuus ja välttämättömyys (*Luen kirjan viikossa; Luen joka päivä, vaikka edes vähän; – – ei elämää eikä kotia ilman kirjoja*). Edellä käsiteltyyn aktiivisuuden diskurssiin verrattuna lukeminen hahmottuu sitoutumisen diskurssissa selkeämmin aikaan tai paikkaan sijoittuvana, strukturoituna toimintana: – – *erittäin nopea lukija, joka lukee helposti työpäivän päätteeksi pari, kolme sataa sivua perusproosaa*.

Keskittymiskykyä ja pitkäjänteisyyttä sekä lukemisen edellytyksenä että sen tuloksena on viime aikoina tuotu esiin tutkimuksessa ja tietokirjallisuudessa (esim. Huotilainen–Moisala 2018; Huotilainen 2019; Sisättö 2020). Keskittymiskyky nousee myös aineistossani esille odotuksenmukaisena, kuten esimerkeissä 11 ja 12.

⁸ Riitta Korhonen–Kusch (1988, 49) on huomauttanut, että *mutta*-kytkökset vaativat ylipäättään aina ”pragmaattista päättelyä”.

- (11) – – Pystyn keskittymään lukemiseen missä tahansa
 (12) Haluan keskittyä kirjaan enkä esim tee kotitöitä kirja taustalla.

Esimerkeissä 11 ja 12 keskittymisen tavoiteltavuuteen viittaavat modaaliset apuverbit *pystyä* ja *haluta*, jolloin kuvataan paitsi toimintaa, myös siihen liittyvää tahtoa tai kykyä (ks. VISK § 1567, 1551). Tulkintaa vahvistaa se, että keskittymisen herpaantumisen puolesta toisaalla aineistossa vastahakoiseen sävyyn, mistä selvimpiä merkkejä ovat esimerkin 13 pakkoa ilmaiseva modaaliverbi *joutua* ja esimerkin 14 viimeinen lause *mikä on harmi*.

- (13) – – Hetkestä riippuen ajatukseni saattavat karkailla ja joudun ehkä lukemaan saman sivun uudestaan.
 (14) – – netinkäyttö häiritsee keskittymistä ja tarttumista kirjoihin, mikä on harmi

Lauseiden semanttisia rooleja tarkastellessa nähdään, että tekijäksi nousee niin sanottu eloton aiheuttaja (Sammallahti 2002, 543): esimerkin 13 lauseessa *ajatukseni saattavat karkailla* tekijän roolissa oleva abstrakti substantiivi implikoi vastaajan olevan ikään kuin ajatustensa ulkopuolinen tarkkailija. Esimerkissä 14 tekijän roolissa on teonnimi, jolloin kyse on kieliopillisesta metaforasta: *netinkäyttö häiritsee keskittymistä* (Karvonen 1991). Syntyy vaikutelma, että keskittymistä häiritsevät syyt ovat vastaajan ulkopuolella ja niihin liittyvä intentionaalisuus häivytetty – on kuvaavaa, että elottoman aiheuttajan semanttista roolia voidaan tekijän sijaan kutsua myös *voimaksi* (Sammallahti 2002, 543).

Tuija Saresma (2013, 238) on esittänyt, että paneutunut syvälukeminen nauttii lukemiskulttuurissamme erityistä arvostusta. Ei ole siis yllättävää, että lukijuusdiskursseissa hegemonisoituvat pitkäjänteisyys, päättäväisyys ja itsekuri, joiden yksi ilmenemiskonteksti ovat vastaajien maininnat kirjojen loppuun lukemisesta. *Kirjat elämässäni* -kyselyn vastaajasta 81 % kertoo voivansa jättää kirjan kesken (vaihtoehdot: kyllä/ei, n = 934). Avovastausten perusteella kirjan keskeyttäminen on kuitenkin tavalla tai toisella tunnusmerkkinä. Sellaistenkin vastausten kuin *Kirjan kesken jättäminen ei haittaa minua ja ei kaihdakaan keskenkään jättämistä* taustalla on implikaatio siitä, että kirjan loppuun lukeminen olisi odotuksenmukaisempi vaihtoehto. Esimerkeissä 15 ja 16 periaate lukea kirja loppuun on lukunautintoa tärkeämpää.

- (15) – – Sitoudun kirjoihin ja luen ne yleensä loppuun, vaikka en erityisemmin pitäisi teoksesta. – –
 (16) – – Aloittamani kirjan luen puoliväkin loppuun, vaikka se ei olisikaan niin kiinnostava kuin luulin.

Kirjan keskeyttämisen oikeuttava syy mainitaan esimerkeissä konsessiivisella *vaikka*-lauseella (VISK § 1140; Kauppinen 2006). Se jää taka-alaiseksi määrätietoisuuden suhtautumisen rinnalla, jota hallitsevan lauseen verbi *sitoutua* sekä adverbis *puoliväkin* ilmaisevat. Kun vastaajat kertovat jatkavansa lukemista ilmeisistä haasteista huolimatta, syntyy kuva lukijasta vaikeuksien voittajana, joka selviytyy kirjasta kuin vaikeakulkuisesta maastosta

tai velvollisuudesta muiden joukossa. Siinäkin, miten vakiintuneesta käytännöstä poikkeamiselle eli kirjan keskeyttämiselle tarjotaan perusteluja, voidaan ajatella olevan kyse normien pönkittämisestä (ks. Virtanen–Hiidenmaa 2020, 851): *Jos kirja on tylsä, jätän sen kesken ja siirryn seuraavaan; Pyrin lukemaan kirjan loppuun, jos olen päässyt hyvään alkuun.*

Aineistosta hahmottuu myös yksittäistä teosta tai lukuprosessia laajempi kuva lukemisen järjestymisestä osaksi arkea (ks. esimerkki 17).

- (17) Kovan luokan harrastaja. En mikän sunnuntailueskelija, vaikka sekin on ihan ok.

Vastaukseen rakentuu kontrastiivinen asetelma, jonka lähtökohtana ja preferenssinä toimii lukijan itsestään käyttämä, kilpailullisuuteen viittaava luonnehdinta *Kovan luokan harrastaja*. Määritelmä *ei mikä[ä]n sunnuntailueskelija* puolestaan näyttyytymy eräänlaisena mahdollisena vaihtoehtona, josta kiellon avulla etäännyttään. Ilmaus on pejoratiivisesti latautunut: vähättelevää merkitystä kantavat sekä kieltoa intensifioiva kvanttoripronomini *mikään* että yhdyssanan *sunnuntai*-etujäsen, joka viittaa ei-ammattilaisuuteen (KS, esim. s.v. *sunnuntaihiittäjä*). Frekventatiivisella *luesselija*-johdoksella (vrt. *lukija*) taas voidaan nähdä epäsäännöllisyyden, sattumanvaraisuuden ja vähäisemmän intensiivisyyden merkityksiä (Yli-Vakkuri 1986; VISK § 354, 1735). Vastauksen päättävässä lauseessa *vaikka sekin on ihan ok* voidaan *vaikka*-lausumaa tarkastella metatekstuaalisena keinona kyseenalaistaa edellä ilmaistun kontrastin jyrkkyyttä tai tuoda esiin vaihtoehtoinen näkökulma (Duvallon–Peltola 2013, 338). Liitepartikkelillinen pronomini *sekin* implikoi vastaajan viittaavan lukutapaan, joka on olemassa hänen omansa lisäksi, mutta johon hän ei itse halua identifioitua. Lause voidaan yhtäältä nähdä myönnytyksenä, jossa vastaaja käyttää määrittelyvaltaa itsensä ohella myös muihin lukijoihin. Toisaalta myönnytys voidaan myös tulkita solidaarisuuden keinoksi, jolla tehdään tekstiin tilaa myös toisenlaisille lukijoille (ks. Martin 2004).

Esimerkissä 18 lukemiseen sitoudutaan voimakkaasti pikemminkin tunnetasolla kuin käytännössä.

- (18) Lukisin enemmänkin kuin pystyn. Ennen perhe-elämää olin jatkuvasti nenä kiinni kirjoissa ja sitä aikaa kaippaa välillä. Tai edes sitä, että saisi yhden kirjan luettua.

Vastaaja peilaa nykytilannettaan aikaisempaan aktiivisen lukemisen elämänvaiheeseen. As-teikkopartikkeli *edes* osoittaa, että vastaaja vaikuttaa tosiasiasa ainakin tilapäisesti hylänneen lukemisen (ks. Winther-Jensen–Pitkänen 2021, 175–176), vaikka se on hänelle selvästi merkityksellistä: konditionaalimuotoisten verbien *lukisin* ja *saisi luettua* voidaan ajatella toimivan intensionaalisissa kuvittelun ja suunnittelun tehtävissä (VISK § 1592). Tulkintaa vahvistaa *pystyä*-verbi, joka implikoi lukemisen riippuvan lukijan oman halun sijaan ympäröivistä olosuhteista, kuten perhe-elämän tuomasta vastuusta (vrt. Juopperi 2018, 67–68). Syntyy vaikutelma, että silkalla lukuhalulla on lukemattomuuden ohella keskeinen merkitys lukijuudelle, vaikka varsinaisen lukeminen ei olisikaan elämäntilanteelle otollista.

Ei-lukijat nousevat implisiittiseksi viitepisteeksi esimerkeissä 19 ja 20, joissa lukemisen ei ole ainoastaan tärkeää, vaan välttämätöntä (ks. myös Ross 1999, 787; Usherwood–Toyne 2002, 40).

(19) En voisi kuvitella elämää ilman kirjoja ja lukemista.

(20) Jos helvetti on, se on paikka, jossa ei ole kirjoja.

Lukeminen saa eksistentiaalisen ulottuvuuden: leikkimällä ajatuksella elämästä ilman kirjoja vastaajat sanoittavat lukemisen äärimmäistä merkityksellisyyttä itselleen. Esimerkissä 21 läsnä ovat myös lukijuuden ja ei-lukijuuden sosiaaliset merkitykset.

(21) – – Minusta on outoa, että on ihmisiä, jotka eivät lue kirjoja. Ja heitä on toki paljon, tiedän.

Luonnehdinnalla *Minusta on outoa* vastaaja rajaa lukijuuden oletusarvoiseksi tavaksi elää ja loittonee näin ihmisistä, jotka eivät jaa hänen käsitystään lukemisen merkityksestä. Ilmiölauseet esittelevät ei-lukijat abstraktina, etäisenä joukkona (*on ihmisiä – –, heitä on – – paljon*). *He*-pronomini erottaa vastaajan ei-lukijoista ja rakentaa samalla implikaation *meistä*, lukevista ihmisistä. Kielellisenä eronteon keinona toimii myös modaalisen *tiedän*-faktiiviverbin luoma moniäänisyys – yhdessä etäännyttävät lausetyypit ja faktiivisuus luovat vaikutelman, että vastaajan kokemuksiin ei-lukijuudesta sisältyy toisen käden tietoa (ks. VISK § 1556–1557, 1561).

Sitoutumisen diskurssissa korostuu ideaalilukijan määrätietoinen asenne lukemiseen yksittäisen lukukerran, teoksen ja elämäntavan tasoilla. Sitoutunut ideaalilukija vastaa lukemisen ja lukuharrastuksen asettamiin haasteisiin ja vaatimuksiin pitkäjänteisen keskittymisen ja lukevaan yhteisöön kiinnittymisen avulla ja siten luopuu hetkittäin jopa omasta mukavuudestaan.

3.3 Luonnollisuuden diskurssi

Jo suomalaisen lukuharrastustutkimuksen varhaisimpiin kuuluvassa, 1950-luvulla toteutetussa haastattelututkimuksessa (Qvist 1960) todetaan, että erityisesti aktiivisilla lukuharrastajilla lukeminen yhdistyy saumattomasti muuhun elämään. Pietilän ja Lakan tutkimuksessa, jossa tarkastellaan käsityksiä ihanteellisesta mallilukijasta lukemisen hankalaksi kokevien nuorten parissa, olennaisiksi piirteiksi nousevat ” – – pystyvyys, rentous, jännitteettömyys ja virheettömyys – mallilukijan ei tarvitse kiinnittää erityistä huomiota lukemiseen tai kirjoittamiseen” (Pietilä–Lakka 2021, 33). Myös tämän tutkimuksen aineistossa eleetön ja huoleton suhde lukemiseen on hegemonisoitunut. Nimitän tällaisia lukemisen merkityksiä luonnollisuuden diskurssiksi.

Esimerkissä 22 lukeminen sulautuu toistuvana rutiinina arkeen. Voimakkaan affektiivisuuden sijaan se nähdään mieluisana mutta neutraalina.

Yksinkertaisimmillaan luonnollisuuden diskurssin käsitys ideaalilukijasta kiteytyy joidenkin vastaajien käyttämään luonnehdintaan *elämäntapalukija*. Esimerkissä 23 lukemisen arjen läpäisevä luonne saa elämäntapalukijaksi sävyjä.

- (22) Lukeminen on aina ollut niin itsestään selvä osa elämää, etten tee siitä kovinkaan suurta numeroa sen enempiä kuin muustakaan jatkuvasti toistuvasta arkisesta asiasta, sanotaan nyt vaikka jokaviikkoisesta saunassa käymisestä. Se on mukavaa ja miellyttävää, mutta itsestään selvää.
- (23) Lukeminen on minulle merkittävä osa elämää ja sen prosessointia. En koe sitä erillisenä harrastuksena. – –

Lukeminen näyttäytyy abstraktina ajattelutapana tai arvona (*merkittävä osa elämää ja sen prosessointia*), kun taas sen konkreettinen merkitys esitetään taka-alaisena (*En koe sitä erillisenä harrastuksena*) (ks. Qvist 1960; Saarinen–Korkiakangas 2009, 20).

Esimerkissä 24 puolestaan ennakoidaan kokonaisvaltaisen lukijuuden herättämiä mielikuvia.

- (24) Lukeminen on minulle olennainen tapa olla maailmassa. Jos muuta ei ole, luen vaikka tuoteselostetta. Työuranikin on liittynyt tavalla tai toisella kirjoihin. **Teen kuitenkin paljon muutakin, joten en sentään yksinomaisesti lue.**

Vastaajalle lukemiseen riittävät minimaaliset olosuhteet: *Jos muuta ei ole, luen vaikka tuoteselostetta. Kirjat elämässäni* -kyselyn aiheena olleesta kirjojen lukemisesta vapaa-ajalla liu'utaankin esimerkiksi kohti kaikenlaisia lukijan arkiympäristössään kohtaamia tekstejä. Viimeinen virke *Teen kuitenkin paljon muutakin, joten en sentään yksinomaisesti lue* implikoi, että vastaajan näkökulmasta odotuksenmukaista olisi olettaa lukemisen olevan hänen ainoa mielenkiinnon kohteensa; kuvitelman äärimmäisyydestä irtaudutaan *sentään*-partikkelin avulla (ks. VISK § 847).

Kyselyn aihe ja konteksti selittävät tietenkin osaltaan lukemisen korostunutta asemaa vastaajien arjessa. Esimerkeissä 25 ja 26 aineistoni vastaajat kuitenkin kertovat, miten lukijuus määrittelee heitä myös varsinaisten lukemiskontekstien ulkopuolella.

- (25) Olen elämäntavaltani lukija. Se määrittelee minua ihmisenäkin. – –
- (26) – – Lukeminen on yksi ruumiinjäsenistäni.

Lukeminen kietoutuu kokonaisvaltaisesti arjen ja elämäntavan lisäksi myös vastaajien käsitteisiin itsestään (*ihmisenäkin, yksi ruumiinjäsenistäni*).

Luonnollisuuden diskurssissa keskeistä on yksilön mutkaton suhde lukemiseen. Ideaalilukijalle lukemisen ja muun arkisen toiminnan välinen kynnys on matala, ja arjen tilanteiden lisäksi lukeminen on myös luonteva osa omaa identiteettiä.

4 Vaihtoehtoiset diskurssit

Tässä luvussa käsitelen aineistoni vaihtoehtoisia diskursseja osoituksena siitä, että empiiriset lukijat voivat suhtautua ideaalilukijaa määrittäviin hegemonisiin piirteisiin myös kriittisesti, niitä haastaen ja uudistaen. Vaihtoehtoisia diskursseja on kaksi: omaehtoisuuden ja hyväksynnän diskurssi.

4.1 Omaehtoisuuden diskurssi

Aineistosta nousevassa omaehtoisuuden diskurssissa lukijan tietoinen valta ja valinnat korostuvat. Aineistoesimerkkiä *Luen mielelläni hitaasti* voidaan tulkita niin, että *mielelläni*-adverbin avulla osoitetaan tietoisesti valittu lukutapa, johon suhtaudutaan myönteisesti sulkematta kuitenkaan pois muita mahdollisia tapoja lukea. Esimerkissä 27 itsenäiset valinnat nostetaan neuvottelunomaisesti etualaisiksi.

- (27) – – Lukeminen on minulle tärkeää ja teen sitä vain itseni takia. – – Minun on saatava lukea omaa tahtiani. – –

Lause *teen sitä vain itseni takia* implikoi, että lukemisen syyt voisivat määräytyä tai jopa lähtökohtaisesti määräytyisivät ulkopuoliselta taholta. Refleksiiviset ilmaukset *itseni takia* ja *omaa tahtiani* hahmottuvat suhteessa ”muihin”, joita eksklusiivinen fokuspartikkeli *vain* implikoi. Verbiketjussa *on saatava lukea* modaaliverbi *saada* ilmaisee riippuvuutta normeista (VISK § 1554). Toisaalta nesessiivisyys (Laitinen 1992; VISK § 1581) toimii tahdonilmauksena itsenäisten valintojen puolesta – vastaajan voidaan ajatella kurkottavan normien ohi kohti oman lukijuutensa määrittelyvaltaa. Esimerkissä 28 samankaltainen normien ohittaminen tehdään eksplisiittisemmän kontrastoinnin avulla.

- (28) – – En suorita lukemista vaan nautiskelen silloin kun itseäni huvittaa.

Kieltolauseella *En suorita lukemista* etäännyttään sellaisesta lukijuudesta, jossa täytetään itse asetettuja tai ulkopuolelta tulevia vaatimuksia. Vaihtoehtoiseen diskurssiin siirryttään rinnasteisen *vaan*-konjunktion merkitsemän korrektiivisen suhteen avulla (VISK § 1106–1108): mieluisammaksi vaihtoehdoksi esitetään lukemisesta nautiskelu, joka tuodaan esimerkin 27 tapaan esille refleksiivisesti (*silloin kun itseäni huvittaa*).

Kuten luvussa 3.2 todetaan, kirjan keskeyttäminen on aineiston perusteella tunnusmerkkinen piirre. Omaehtoisuuden diskurssin valossa se voidaan nähdä aktiivisena normeista vapautumisena (ks. esimerkit 29 ja 30).

- (29) – – Olen tietoisesti opetellut jättämään minulle jostain syystä ei-sopivan kirjan surutta kesken.
 (30) Aloitan paljon kirjoja, joista puolet jätän iloisesti kesken. – –

Esimerkeistä 29 ja 30 hahmottuu merkkejä siitä, että normien vastustaminen on tulosta jonkinlaisesta reflektiosta: vastaaja on *tietoisesti opetellut* keskeyttämään kirjoja, keskeyttämiselle on perustelu (*minulle – – ei-sopivan kirjan*) ja kielteisten tunteiden poissaoloa erikseen korostetaan (*surutta, iloisesti*). Huomionarvoista on, että hegemoninen ja vaihtoehtoinen diskurssi ovat esimerkeissä samanaikaisesti läsnä, ja niiden välille hahmottuvassa neuvottelussa vastaajat pyrkivät loittonemaan vallitsevista normeista.

Esimerkissä 31 normit käännetään pääläelleen ja konventionaalinen, kronologinen lukurutiini sivuutetaan.

- (31) Satunnainen, poukkoileva, kaoottinen, anarkistinen. Joistain kirjoista luen vain pätkiä keskeltä, joistain viimeisen luvun ennen ensimmäistä.

Sananvalinta *anarkistinen* ohjaa tulkitsemaan vastausta vallan näkökulmasta, ja lukeminen kontekstina taas implikoi, että valtaa lähestytään leikitellen. Tässä *vain*-partikkelin voidaan ajatella ilmaisevan asteikollista vähäisyyttä: toiminta jää vajavaiseksi ja jotain oletusarvoista tekemättä, mutta vaihtoehtoista toimintaa kuvaamalla kyseenalaistetaan vakiintuneet lukemiskulttuurin käytännöt, kuten se, että kirja luetaan järjestyksessä kanteesta kanteen.

Omaehtoisuuden diskurssi heijastaa hegemonisen ideaalilukijan rinnalle vaatimuksesta vapaamman lukijuuden mallin ja korostaa lukijoiden ruohonjuuritason valtaa määrittellä sekä omaa lukijuuttaan että lukijuuden normeja uudelleen. Jälkiä tällaisesta sosiaalisesta muutoksesta voidaan nähdä myös esimerkiksi kirjagram-käyttäjien⁹ keskuudessa kiertäneessä aihetunnisteessa #didnotfinishdonotcare, jonka avulla lukijoiden kesken jaetaan ja myös normalisoidaan kokemuksia kirjojen keskeyttämisestä.

4.2 Hyväksynnän diskurssi

Nimitän hyväksynnän diskurssiksi pakotonta ja sallivaa lukupuhetta. Sillä on yhtäläisyyksiä hegemonisen luonnollisuuden diskurssiin, mutta siinä missä hegemoninen ideaalilukija on säröttömän luonteva, hyväksynnän diskurssissa lukija on inhimillinen ja siten epätäydellinen.

Hyväksynnän diskurssissa nousee esille salliva näkökulma lukemisen epäsäännöllisyyteen, jota taas hegemonisissa aktiivisuuden ja sitoutumisen diskurssissa pyritään karttamaan ja kompensoimaan (ks. erityisesti luku 3.2). Kielteisesti latautuneiden ilmausten (*satunnainen, epämääräinen, poukkoileva, ailahteleva, vähän sinne tänne sorkkiva*) lisäksi epäsäännöllisyyteen liittyy vastauksissa myös myönteisiä sävyjä: ilmauksissa *satunnaisesti villiintyvä, purskeinen, satunnainen ahmatti ja kausiahmija* kuvataan lukemisen hiipumisen sijaan lukuinnon palaamista tai yltymistä. Esimerkissä 32 epäsäännöllisesti innostuva lukija on uskollinen mielialoilleen ja sisäiselle motivaatiolleen normien sijaan.

- (32) Olen rento lukija ja luen mikä milloinkin sattuu kiinnostamaan. En stressaa, vaikka joskus ei luetuttaisikaan.

Sallivasta suhtautumisesta lukemiseen kertoo jo kategorisointi *rento lukija*. Vastauksen kielellisissä valinnoissa korostuu sattumanvaraisuus: paralleelisten asiointilojen satunnaista vaihtelua ilmaistaan konstruktilla *mikä milloinkin* (VISK § 761) ja ei-intentionaalisuutta ilmaisevalla verbiketjulla *sattuu kiinnostamaan*. Stressaamisen odotuksen mukaisuus tuodaan esiin mutta torjutaan kieltolauseella. Vastaaja poikkeaa normeista hegemonian aktiivisen vastustamisen sijaan pikemminkin passivoitumalla.

Kun hegemonisessa aktiivisuuden diskurssissa lukutahti ja -määrät toimivat aktiivisen lukijuuden indikaattoreina, hyväksynnän diskurssissa mahdollisuus vaihteluun ja katkoksiin hyväksytään osaksi lukijuutta, kuten esimerkiksi 33.

9 Kirjagram on Instagramissa toimiva yhteisö, jossa julkaistaan ja keskustellaan lukemisesta.

(33) Puuskittainen lukija, kirjallisuuden rakastaja silti aina.

Esimerkki 33 muistuttaa luvussa 3.1 käsittelemiäni kiteytymänomaisia *mutta*-rinnastuksia, ja tulkinnassa voidaan toki huomioida *silti*-partikkelin merkitsemän konsessiivisuuden luoma kompensatiivisuus ja epäodotuksenmukaisuus: rinnastuksen ensimmäinen jäsen *Puuskittainen lukija* ilmaisee sitoutumisen puutetta käytännön lukutottumusten tasolla, kun taas jälkimmäinen osa *kirjallisuuden rakastaja silti aina* ilmaisee kompensoivaa tunnetason sitoutumista. Voidaankin ajatella, että konsessiivisuuden ja adverbien *aina* avulla rakkaus kirjallisuutta kohtaan nousee rinnastuksen hallitsevaksi elementiksi, kun taas lukeminen toimintana jää taka-alalle, ja lukijuuden määrittelyn lähtökohta on ulkoisten tekijöiden sijaan lukijassa itsessään. Vastaajalla tuntuu olevan viesti, joka kaikuu myös muualla aineistossa: lukijuus voi olla paljon muutakin kuin varsinaista lukemista.

Sekä hegemonisissa että vaihtoehtoisissa diskursseissa tunnistetaan muun muassa kii-reisen arjen tai sosiaaliset paineiden asettamat haasteet lukemiselle. Hegemoniselle ideaalilukijalle tyypillistä on riittämättömyyden ja tyytyväisyyden rajaa luotaava kilvoittelu. Vaihtoehtoisessa hyväksynnän diskurssissa kuva lukijasta holistisena yksilönä järjestyvälle, kun lukemisen kontrolloinnista luovutaan ja annetaan sen mukautua lukijan elämän lähtökohtiin: – – *Sama kirja, joka nyt ei mene saattaa toimia ensi kuussa mahtavan hyvin. En osaa pakottaa itseäni yhtään.*

Hyväksynnän diskurssi toimii vastapoolina hegemonisille luonnollisuuden diskursseille, johon yhdistyvät helposti mielikuvat lukijuudesta sisäsyntyisenä palona, omistautumisena tai vaivattomana rutiinina. Lisää sävyjä lukijuuden kirjoon tarjoavat vaihtoehtoiset diskurssit: *Himolukija, jolla on lukemisessa myös taukoja; Laiska ja rajoittunut*; – – *Annan kirjan johdattaa toisen luo.* Hegemonisten ja vaihtoehtoisten diskurssien suhde vertautuu myös ajallemme ominaiseen keskusteluun suorittamisesta ja itselle asetetuista vaatimuksista. Niin omaehtoisuuden kuin hyväksynnän vaihtoehtoiset diskurssit etualaistavat lukijan asemaa yksilöllisenä toimijana ja edustavat potentiaalista sosiaalista muutosta kohti entistä moninaisempaa ja joustavampaa itsensä määrittelyn retoriikkaa.

5 Lopuksi

Tässä artikkelissa olen nostanut diskurssin- ja tekstintutkimuksen keinoin esille lukemiskulttuurien konventionaalisia käsityksiä ja käytäntöjä, joita tosielämän lukijat pitävät Muuttuva lukijuus -hankkeen teettämän verkkokyselyn perusteella lukijalle odotuksenmukaisina. Olen rakentanut käsitystä tekstinulkoisesta ideaalilukijasta analysoimalla erilaisia aineiston kielenkäytössä piileviä oletuksia, joita olen tarkastellut kolmen aineistosta nousevan valtaapitävän eli hegemonisen diskurssin avulla.

Aktiivisuuden diskurssissa ideaalilukijan suhtautumista lukemiseen määrittelevät voimakkaat myönteiset tunteet, kuten intohimo ja innostus. Paljon ja nopeasti lukemisen ihanteet ovat ikään kuin tälle suhtautumiselle alisteisia piirteitä, joilla lukemisen aktiivisuutta on käytännöllistä havainnollistaa, mitata ja vertailla. Sitoutumisen diskurssissa

keskeisiä ideaalilukijaa määrittäviä tekijöitä ovat lukemisen frekvenssi ja struktuuri: se, miten lukeminen toimintana jäsentyy suhteessa aikaan ja lukijan elämään. Sitoutuminen tapahtuu yksittäisen teoksen, kognitiivisen prosessin, arkielämän (lukuharrastus) ja identiteetin (lukemisen eksistentiaalinen merkitys) tasolla. Luonnollisuuden diskurssista kumpuavalle ideaalilukijalle lukeminen on konkreettista toimintaa laajempi elämäntapa, jota leimaavat ei-intentionaalisuus ja pakottomuus. Kaikkiaan hegemonisten diskurssien kautta avautuu näkymä normeihin sitoutuvien ja niitä noudattamaan pyrkivien vastaajien ajatteluun.

Normeja kyseenalaistavaa suhtautumista olen puolestaan tarkastellut vaihtoehtoisten omaehtoisuuden ja hyväksynnän diskurssien avulla, jotka asettuvat valtaapitävien diskurssien kanssa niin kutsuttuun hegemoniseen kamppailuun. Omaehtoisuuden diskurssissa vastaajat ottavat etäisyyttä ideaalilukijaan tuomalla esiin valintojensa tietoisuutta ja oman lukijuutensa määrittelyvaltaa. Hyväksynnän diskurssissa ideaalilukijuus tiedostetaan, mutta siihen suhtaudutaan pikemminkin yhdentekevänä kuin vastarinnan kohteena: pyrkimyksenä ei ole särötön ja jäännöksetön lukijuuden kuvaus eikä toisaalta hegemonian kumoaminen, vaan ristiriitaisuuden hyväksyminen. Ensisijaista lukijuuden määrittelyssä on lukijan oma kokemus ja lukijuuden moninaisuuden tunnustaminen.

Aineistossa näkyvät kulttuurisesti konventionaaliset lukijuuden kuvaamisen keinot: *lukutoukka* on sellainen, joka lukee paremman puutteessa jopa tuoteselostetta. Fraasimaiset ja idiomaattiset kiteytymät kertovat lukijuuden tunnistettavista ja vakiintuneista kulttuurisista merkityksistä. Oman lukemisensa lisäksi vastaajat reflektivat lukemiskulttuuria ja rakentavat suhdetta siihen. Samoin analyysi osoittaa, että vastaajien keskuudessa vallitsee melko yhtenäinen käsitys lukemiskulttuurien normeista, vaikka niihin sitoutuminen ei olekaan kaikille itsestään selvää tai tärkeää. Aina ei ole myöskään selvää, missä kulkee hegemonisen ja vaihtoehtoisen diskurssin raja, mikä kuuluu hegemonisen kamppailun luonteeseen.

Analyysini kartoittaa lukijaa koskevia odotuksia ja oletuksia sosioekonomisesti melko homogeenisen aktiivilukijoiden joukon sisällä – tuloksia olisikin kiinnostavaa peilata myös heterogeenisemmän aineiston analyysiin. On kuitenkin huomionarvoista, että Pietilän ja Lakan (2021) haastatteleminen, koulupolullaan haasteita kohdanneiden nuorten puheissaan kaiuttaman mallilukijan keskeiset piirteet, yksilön omaehtoinen kiinnostus lukemiseen sekä lukemisen rutiininomainen huolettomuus, lankeavat pitkälti yksin tämän artikkelin ideaalilukijan kanssa. Olisikin kiinnostavaa jatkaa pohdintaa siitä, miten omaehtoiseksi kirjojen lukijaksi kasvamiseen voi vaikuttaa kokemus kuulumisesta lukijuuden diskurssin piiriin – voidaanhan lukumotivaation kannalta keskeisinä pitää juuri yksilön uskomuksia ja käsityksiä itsestään lukijana (Guthrie–Perencevich–Wigfield 2004). Lukumotivaatiolla ja sitoutumisella taas on todettu olevan yhteys vankkaan luku-taitoon (Guthrie–Klauda 2015). Nämä havainnot yhdessä analyysini kanssa rohkaisevat kysymään, kenen ehdoilla lukijuusdiskurssi rakentuu ja ketä se kutsuu luokseen. Vaihtoehtoiset diskurssit voidaan nähdä mahdollisuutena tuoda entistäkin monipuolisempia ääniä keskusteluun siitä, mitä lukijuus on ja kenelle se kuuluu. Miten erilaiset tavat

merkityksellistää lukijuutta voisivat tukea lukemiskulttuurin saavutettavuutta ja inklusiivisuutta, jotka ovat sekä lukutaidon että iloa tuottavan lukuharrastuksen edistämisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä?

Analyysissäni ilmenevä diskurssien kontrastoituminen merkitsee kategoristen eron- tekojen sijaan ennen kaikkea neuvottelua, jonka seurauksena kyselyn vastaajat ottavat lukijuutta koskevaa määrittelyvaltaa omiin käsiinsä ja ideaalilukijan hahmo asettuu uudelleen muovattavaksi. Lukijalle tässä neuvottelussa avautuu mahdollisuus paitsi itsensä toteuttamiseen, myös lukemiskulttuurin muuttamiseen.

Lähteet

- ALASUUTARI, PERTTI 1999: *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.
- ANKOWSKI, AMBER – ANKOWSKI, ANDY 2021: *Bringing up bookmonsters. The joyful way to turn your child into a fearless, ravenous reader*. The Experiment, New York.
- BAHTIN, MIHAIL M. 1981: *Discourse in the novel*. MICHAEL HOLQUIST (toim.): *The dialogic imagination: four essays by M. M. Bakhtin*, 259–422. University of Texas Press, Austin.
- BARTLETT, TOM 2012: *Hybrid voices and collaborative change. Contextualising positive discourse analysis*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203109373>
- BAYARD, PIERRE 2008: *Miten puhua kirjoista joita ei ole lukenut*. Suomentanut PIRJO THOREL. Atena, Jyväskylä.
- BJÖRNINEN, SAMULI – MIKKONEN, JUKKA – YLI-JUONIKAS, JAAKKO 2020: Pitääkö kaunokirjallisuudesta olla hyötyä? MARIA MÄKELÄ, SAMULI BJÖRNINEN, VILLE HÄMÄLÄINEN, LAURA KARTTUNEN, MATIAS NURMINEN, JUHA RAIPOLA ja TYTTI RANTANEN (toim.): *Kertomuksen vaarat. Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*, 241–253. Vastapaino, Tampere.
- BRUNILA, RIITTA 1988: *Kirjoitetun kielen mutta-kytkösten tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- VAN DIJK, TEYN A. 1993: Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society* 4 (2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- DUVALLON, OUTI – PELTOLA, REA 2013: Konsessiiviset vaikka-lausumat: virtuaalisesta faktuaaliseen. *Virittäjä* 117 (3), 317–345. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/7923>.
- EGGINS, SUZANNE 2004: *An introduction to systemic functional linguistics*. Continuum, London.
- ESKOLA, KATARINA 1990: *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. Tammi, Helsinki.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Polity, Cambridge.
- 2012: Critical discourse analysis. JAMES P. GEE ja MICHAEL HANDFORD (toim.): *The Routledge handbook of discourse analysis*, 8–19. Routledge, London.
- GRÜNTAL, SATU 2020: Kinder, Jugendliche und das Lesen in Finnland. INGRID SCHELLBACH-KOPRA, GABRIELE SCHREY-VASARA, STEFAN MOSTER ja SATU GRÜNTAL (toim.): *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen* 52, 10–23. Deutsche Bibliothek, Helsinki.
- GUTHRIE, JOHN T. – PERENCEVICH, KATHLEEN C. – WIGFIELD, ALLAN 2004: *Motivating reading comprehension. Concept-oriented reading instruction*. L. Erlbaum Associates, Mahwah. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.3.403>
- GUTHRIE, JOHN T. – KLAUDA, SUSAN L. 2015: Engagement and Motivational Processes in Reading. PETER AFFLERBACH (toim.): *Handbook of individual differences in reading: Reader, text, and context*, 41–53. Routledge, London. Saatavissa <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9780203075562>.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Arnold, London.
- 1994: *An introduction to functional grammar*. Arnold, London.
- HANIFI, RIITTA 2021: Lukeminen muutoksessa. RIITTA HANIFI, JUHA HAARAMO ja KAISA SAA-

- RENMAA (toim.): *Mitä kuuluu vapaa-aikaan? Tutkimus, tieto ja tulkinnat*, 133–157. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavissa https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf.
- HELLE, MERJA – TÖYRY, MAIJA 2008: Mallilukijasta muutoksen työkalu? *Journalismikritiikin vuosikirja*. Saatavissa <https://journalismikritiikki.wordpress.com/verkkoartikkelit/mallilukijasta-muutoksen-tyokalu/> (viitattu 28.3.2022).
- HOSSEINI, SILVIA 2022: Oikein pitkä tie. *Helsingin Sanomat* 3.1.2022. Saatavissa <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000008442500.html> (viitattu 3.1.2022).
- HUOTILAINEN, MINNA 2019: *Näin aivot oppivat*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- HUOTILAINEN, MINNA – MOISALA, MONA 2018: *Keskittymiskyvyn elvytysopas*. Tuuma, Jyväskylä.
- JAAKOLA, MINNA – TÖYRY, MAIJA – HELLE, MERJA – ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2014: Construing the reader. A multidisciplinary approach to journalistic texts. *Discourse & Society* 25 (5), 640–655. <https://doi.org/10.1177/0957926514536828>
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 2016: *Diskurssianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Vastapaino, Tampere.
- JUOPPERI, SILJA 2018: Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa. *Kasvatus & Aika* 12 (2), 62–76. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74131>.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1986: Rinnastusfraasin jäsenten järjestyksestä. PENTTI LEINO ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.): *Kieli* 1, 73–102. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. MARKKU HAAKANA ja JYRKI KALLIOKOSKI (toim.): *Referointi ja moniäänisyys*, 9–42. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARVONEN, PIIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. TAPANI LEHTINEN ja SUSANNA SHORE (toim.): *Kieli 6. Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmiä 18. kielitieteen päiviltä*, 149–165. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1996: Sitä ja tätä komiteakielestä. RITVA LIISA PITKÄNEN, HELENA SUNI ja SATU TANNER (toim.): *Kielen kannoilla. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 20 vuotta*, 30–40. Edita, Helsinki.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseeminen vaikka ja neuvottelun retoriikka. *Virittäjä* 110 (2), 162–189. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/40475>.
- KOLJONEN, KARI 2013: *Kriisi journalismissa: kansakunnan katastrofit ja muuttuva professio*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- KORHONEN-KUSCH, RIITTA 1988: *Monta muttaa. mutta-luokan konnektiivien syntaktis-semanttis-pragmaattista analyysia*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki 2021. Saatavissa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (päivitetty 11.11.2021).
- LAINÉ, TUIJA 2017: *Aapisen ja katekismuksen tavaamisesta itsenäiseen lukemiseen. Rahvaan lukukulttuurin kehitys varhaismodernina aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2018: Lukeminen – yksityinen vai yhteisöllinen tapahtuma? *Kasvatus & Aika* 12 (2), 21–35. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74128>.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona: Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAUNIS, KATI – MÄKIKALLI, AINO 2020: Mitä tehdä, kun Shakespeare ei vlogga eikä Waltari twiittaa? Kirjasto, koulu ja nuorten uudistuvat lukemiskulttuurit. ELINA ARMINEN, ANNA LOGRÉN ja ERKKI SEVÄNEN (toim.): *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa yhteiskunnassa*, 333–359. Vastapaino, Tampere.
- LITTAU, KARIN 2006: *Theories of reading. Books, bodies, and bibliomania*. Polity, Cambridge.
- MARTIN, JAMES R. 2004: Positive discourse analysis. Solidarity and change. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 49 (1), 179–202.
- MARTIN, JAMES R. – WHITE, PETER 2005: *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- MÄKELÄ, MARIA 2020: Kertomakirjallisuus myöhäiskapitalistisessa tarinataloudessa. KAISA AHVENJÄRVI, JURI JOENSUU, ANNA HELLE ja SANNA KARKULEHTO (toim.) 2020: *Paperinen avaruus. Näkö-*

- kuomia kirjaesineen ja kirjallisuuden materiaalisuuksiin*, 263–290. Nykykulttuurin tutkimusryhmän julkaisuja 128. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- MÄKINEN, ILKKA 2018: Lukuhaluun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen. *Kasvatus & Aika* 12 (2), 7–20. Saatavissa <https://journal.fi/kasvatusjaa-ika/article/view/74127>.
- OKKONEN, ANTERO 1980: *Toimittajan työ 1*. Karisto, Hämeenlinna.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere.
- PIETILÄ, PENNI – LAKKA, LEEA 2021: Siis mähän oisin kova lukee – Koulupolulla haasteita kohdanneiden nuorten käsityksiä lukemisesta ja kirjoittamisesta. *Nuorisotutkimus* 39 (3), 21–35.
- PUOLAKKA, KALLE 2020: Kirjallisuuden tilasta digitaalisena aikana. *Niin & näin* 2, 25–34.
- PURHONEN, SEMI – GRONOW, JUKKA – HEIKKILÄ, RII – KAHMA, NINA – RAHKONEN, KEIJO – TOIKKA, ARHO 2014 (toim.): *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- PÄLLI, PEKKA – LILLQVIST, ELLA 2020: Diskurssianalyysi. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 374–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/skst.1457/read/?loc=Koottu.xhtml>
- QVIST, MARTTI 1960: *Lukemisharrastus. Helsingissä suoritettu haastattelututkimus*. Karisto, Hämeenlinna.
- ROJOLA, LEA 2006: Puhetta siitä. Lukijuuden rakentuminen Maria Jotunin novellissa Rakkautta. TARU NORDLUND, TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ ja TONI SUUTARI (toim.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, 475–497. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ROSS, CATHERINE S. 1999: Finding without seeking: The information encounter in the context of reading for pleasure. *Information Processing and Management* 35, 783–799. [https://doi.org/10.1016/S0306-4573\(99\)00026-6](https://doi.org/10.1016/S0306-4573(99)00026-6)
- SAARINEN, PIRKKO – KORKIAKANGAS, MIKKO 2009: *Lukemaan vai tietokoneelle? Nuorten lukemisharrastuksen muuttuminen 1960-luvulta 2000-luvulle*. BTJ Kustannus, Helsinki.
- SALMI, HANNU 2008: Lukuhimon jäljillä. *Turun Sanomat* 18.1.2008. Saatavissa <http://hannusalmi.blogspot.com/2008/01/lukuhimon-yljill.html> (viitattu 10.2.2022).
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2002: Lauserakenteen kuvaamisesta I. *Virittäjä* 106 (4), 536–562. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/40215>.
- SARESMA, TUJJA 2013: Suomalaiset lukemisen kulttuurit. MIKA HALLILA, YRJÖ HOSIAISLUOMA, SANNA KARKULEHTO, LEENA KIRSTINÄ ja JUSSI OJAJÄRVI (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, 238–250. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SINNEMÄKI, KAIUS 2020: Kansankielinen lukutaito Suomessa protestanttisena projektina. NIKO HUTTUNEN, ANNELI PORTMAN ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kaappiluterilainen kansa. Puheenvuoroja suomalaisesta yhteiskunnasta*, 51–89. Käsité-Kirjat, Helsinki.
- SISÄTTÖ, VESA 2020: *Lukemisen voima. Rauhoita mielesi ja paranna keskittymiskykyäsi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SOLIN, ANNA 2012: Kriittinen diskurssintutkimus. VESA HEIKKINEN, EERO VOUTILAINEN, PETRI LAURMA, ULLA TIILILÄ ja MIKKO LOUNELA (toim.): *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, 558–563. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- STEINBY, LIISA – MÄKIKALLI, AINO 2013 (toim.): *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SUOMALAINEN, ROOSA 2022 (tulossa): Kirjallinen maku osana lukijan omakuva.
- TAINIO, LIISA – WINKLER, IRIS 2014: The construction of ideal reader in German and Finnish textbooks for literacy education. *L1-Educational Studies in Language and Literature* 14, 1–25. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2014.01.05>
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5. uudistettu laitos. Tammi, Helsinki.
- USHERWOOD, BOB – TOYNE, JACKIE 2002: The value and impact of reading imaginati-

- ve literature. *Journal of Librarianship and Information Science* 34 (1), 33–41. <https://doi.org/10.1177/096100060203400104>
- VIRTANEN, MIKKO T. – HIIDENMAA, PIRJO 2020: Tekstintutkimus. MILLA LUODONPÄÄ-MANNI, MARKUS HAMUNEN, REETTA KONSTENIUS, MATTI MIESTAMO, URPO NIKANNE ja KAIUS SINNEMÄKI (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 831–863. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/skst.1457/read/?loc=Koottu.xhtml>
- VISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN ja IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkooversio. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- VITIKKA, ELINA 2022 (tulossa): Kieltolause tekijän ja lukijan välisen vuorovaikutuksen resurssina yleis-tajuisessa tietokirjassa.
- WINTHER-JENSEN, TIILA – PITKÄNEN, MAIJU-SOFIA 2021: Verkkoajan uudet lukijat. KAI EKHOLM ja YRJÖ REPO (toim.): *Lukemisen aika. Eikö Suomessa lueta tarpeeksi?* 157–176. Siltala, Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turun yliopisto, Turku.

Roosa Suomalai nen: Notions of the ideal, actual reader in the context of Finnish reading culture

The present article examines avid readers' notions of an ideal actual reader in the context of Finnish reading culture. The analysis investigates discourses in which real-life readers describe their own reader's identity. The focus is on analysing linguistic means that are utilised to convey culturally established expectations regarding people who read books. In addition, the study examines how readers challenge this construction of an ideal reader by choosing alternative ways of depicting an identity of a reader.

The research data consist of 804 open-ended responses to an online survey conducted in 2021. The survey was targeted to people who read books for pleasure. The methodological framework combines linguistic text analysis with discourse studies, applying both critical and positive discourse analysis.

The study shows that the readers' descriptions of themselves include shared, culturally conventional notions of being a reader. The analysis exposes three hegemonic discourses that reflect the ideal reader's expected characteristics. In the discourse of activity, reading is portrayed through positivity and intensity, the number of books read and amount of time spent on reading. In the discourse of commitment, the emphasis is on engagement in an individual book, reading in everyday life, and the reading culture. In the discourse of naturality, reading appears effortless, routine and a seamless part of the reader's worldview and identity.

However, the present article presents two alternative discourses in which the ideals of a reader are questioned or dismissed. In the discourse of independence, readers critically distance themselves from the ideal reader and consciously define their reader's identity counternormatively. In the discourse of acceptance, the ideals are passively ignored rather than defied, and there is an emphasis on condoning dissonance in one's own reading habits.

The analysis of the relationship between discourses further shows that readers enter a polyphonic negotiation with the expectations and social norms around reading cultures. The conclusions of this article prompt to further discuss what defines a reader in our discourse and society, and to whom a reader's identity is accessible. Moreover, the analysis observes the struggle between hegemonic and alternative discourses as a way of finding new, and even subversive, meanings for being a reader.

Roosa Suomalainen
Helsingin yliopisto
roosa.suomalainen@helsinki.fi
<https://orcid.org/0000-0002-8081-5917>